

**Natuurverkenning 2011:
verslag van scenarioworkshop,
3 juni 2010**

Ed Dammers, PBL, Den Haag
Foto's: Simone Mink, Wing, Wageningen &
Janneke Vader, PBL, Bilthoven

1 Inleiding

Op donderdag 3 juni 2010 is in Du Commerce in Scheveningen een scenarioworkshop voor de Natuurverkenning 2011 georganiseerd. De Natuurverkenning (NVK) is een scenariostudie die het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) uitvoert, vooral ten behoeve van het nationale natuur- en landschapsbeleid. Eerder hebben het NVK-team en Wing al twee workshops georganiseerd om ideeën te leveren voor scenario's over landnatuur. Deze workshop is de eerste van twee workshops voor de invulling van de scenario's voor de zeenatuur.

De workshop diende vier doelen. Het eerste doel was om de omgevingsscenario's van de NVK uit te breiden met zeenatuur. De omgevingsscenario's verkennen het mogelijke toekomstige verloop van economische, fysieke en andere ontwikkelingen die een grote impact hebben op natuur en landschap. Voor landnatuur was dit al gebeurd en tijdens deze workshop gebeurde dit nu ook voor zeenatuur. Het tweede doel was om de beleidsscenario's uit de NVK voor zeenatuur in te vullen. Deze scenario's verkennen toekomstige situaties van natuur en landschap die wenselijk gevonden zouden kunnen worden en het beleid dat nodig is om die situaties te realiseren. Ook voor de beleidsscenario's geldt dat zij al voor landnatuur waren ingevuld en dat dit tijdens de workshop voor zeenatuur gebeurde. Het derde doel, dat nauw verbonden is met het tweede, was inzicht krijgen in de haalbaarheid van het uitwerken van de beleidsscenario's voor zeenatuur. Voor zeenatuur zijn namelijk nog niet eerder beleidsscenario's gemaakt. Het vierde deel, ten slotte, was om de uitkomsten van het scenarioproject onder de organisaties die bij het beleid voor zeenatuur zijn betrokken te verspreiden.

Dit verslag geeft een overzicht van de belangrijkste uitkomsten van de workshop. Achtereenvolgens komen aan de orde: de beelden die tijdens de kennismaking zijn genoemd (paragraaf 2), de aanpak van het NVK-project (paragraaf 3), de invulling van de omgevingsscenario's (paragraaf 4) en de beleidsscenario's (paragraaf 5) voor zeenatuur, de relevantie van het voorgaande voor het nationale natuurbeleid (paragraaf 6) en tot slot het vervolg op de workshop (paragraaf 7).

2 Kennismaking en ideaalbeelden bij Noordzee

De workshop begon met een kennismaking. Tijdens de kennismaking vroeg Jannemarie de Jonge, facilitator van Wing, elke deelnemer kort zijn of haar ideaalbeeld over de natuur in de Noordzee of aan de kust in 2040 te noemen. Het jaar 2040 is de tijdshorizon van het scenarioproject Natuurverkenning. De deelnemers noemden de onderstaande ideaalbeelden. Voor de overzichtelijkheid zijn ze gegroepeerd weergegeven:

Algemene beelden

- De Noordzee is een dynamisch systeem waarvoor de gebruikers zelf verantwoordelijkheid dragen
- De Noordzee als onderdeel van een internationaal systeem is schoon
- De Noordzee is schoon en wordt duurzaam gebruikt en de kust heeft een natuurlijke dynamiek
- Er is een open zee met een evenwichtige balans tussen ecologie en economie via slimme oplossingen
- Er is een goede afweging van verschillend gebruik, de gebruikers begrijpen elkaar beter
- De Noordzee wordt veelzijdig, kleinschalig en duurzaam gebruikt
- De Noordzee wordt evenwichtig gebruikt en er is veel te beleven, ook onder water
- De Noordzee wordt op een flexibele manier gebruikt
- We zijn trots op de Noordzee en ons ervan bewust dat de zee niet gratis is

Beelden over natuur

- De Noordzee is schoon en zit vol met interessante vissoorten
- De Noordzee wordt in harmonie met de natuur gebruikt en er is geen knellende regelgeving
- Een gezonde zee met ruimte voor beleefbare natuur en natuur die met rust wordt gelaten
- De Noordzee is robuust en vitaal: een grootschalig en weerbaar ecosysteem dat voor een deel onbekend blijft
- De Noordzee is één groot ecosysteem met een rijk leven, ook op en in de bodem: (oude) soorten keren weer terug
- De Noordzee als ecosysteem wordt duurzaam gebruikt met veel potentie en evenwicht
- De Noordzee wordt gezien als ons grootste natuurgebied (grote schollen en roggens, geen statische natuurwetgeving) en wordt duurzaam gebruikt

Beelden over visserij

- De Noordzee is rijk aan vis en er is veel ruimte voor de visserij
- De Noordzee is veilig en schoon en er is veel ruimte voor de visserij
- Grote gebieden worden met rust gelaten en er is veel duurzame, kleinschalige visserij
- Er is sprake van een florerende visserij, die innovatief is en verantwoord te werk gaat
- Op de markt is veel duurzame vis uit de Noordzee te koop
- Vis uit de Noordzee is een duurzaam kwaliteitsproduct

Beelden over energie

- Er wordt veel gas gewonnen op de Noordzee
- Er is sprake van duurzame energiewinning
- De Noordzee wordt duurzaam gebruikt, ook voor windenergie

Beeld over zandwinning

- De dynamiek van de zee wordt optimaal gebruikt, bijvoorbeeld bij zandwinning

Beelden over de kust

- Een gezonde, vitale en beleefbare kust
- Een duurzaam versterkte kust

- De havens liggen op zee en de estuaria worden gespaard
- De zee en het strand zijn beleefbaar en wijds en je voelt de wind
- Als wandelaar langs de kust ervaar je veel vrijheid en er zijn veel zeevogels
- Er is veel uitwisseling tussen zoet en zout: veel aquacultuur, recreatie en landbouw
- Er is een robuuste en veilige kust met een internationale kwaliteit op het gebied van wonen, werken en recreatie
- Er is een brede en veilige kust door veel zandsuppletie, olieplatformen dienen als uitkijkposten
- De kust en de duinen zijn functioneel en beleefbaar
- Er wordt op een slimme manier met de veiligheid omgegaan

3 Aanpak van het NVK-project

Aanleiding tot project

Rijk van Oostenbrugge, projectleider van de NVK, gaf een presentatie over de aanpak van het project. Volgens Rijk is er aanleiding voor een nieuwe Natuurverkenning. Als gevolg van de economische crisis overweegt de rijksoverheid immers grote bezuinigingen. En die zullen waarschijnlijk ook consequenties hebben voor het natuur- en landschapsbeleid. Daarnaast zal het aantreden van een nieuw kabinet waarschijnlijk aanleiding zijn tot een herijking van het natuur- en landschapsbeleid. Bij natuurbeleid gaat het niet alleen om beleid voor landnatuur maar ook voor zeenatuur.

Belangrijke opgaven voor de zeenatuur zijn de ontwikkeling van een mariene strategie en de verduurzaming van de visserij. Hierbij dient ook rekening gehouden te worden met zaken als windmolens op zee en veiligheid bij hoogwater, die een impact op de zeenatuur hebben. Deze opgaven leiden tot vragen als: 'Moet het accent worden gelegd op internationaal belangrijke natuur of op natuur in het buitenland?', 'Wat hebben mensen aan biodiversiteit op zee?', 'In hoeverre worden problemen die op het land spelen afgewenteld op zee?' en 'Wat mag natuurbeleid voor de zee kosten en wat levert het op?'.

Doelen van project

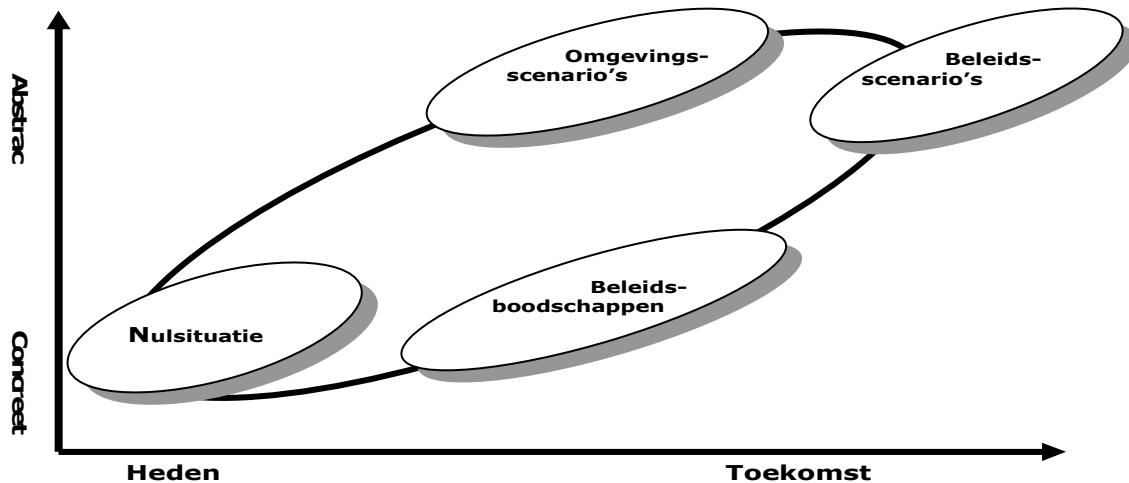
Het behoort tot de wettelijke taken van het planbureau om eens in de vier jaar een NVK uit te brengen. Met deze verkenning hoopt het planbureau een inspiratiebron te leveren op grond waarvan het nieuwe Kabinet en de Tweede Kamer invulling kunnen geven aan het lange termijnbeleid voor de natuur. Er worden kansen, knelpunten en oplossingsrichtingen in beeld gebracht. Voor het eerst wordt hierbij niet alleen aandacht besteed aan landnatuur, maar ook aan zeenatuur. Het PBL richt zich met de NVK ook op andere spelers die bij het natuurbeleid zijn betrokken. Hierbij gaat het om andere overheden, maatschappelijke organisaties, kennisinstellingen en het bedrijfsleven. Daarnaast is de NVK bedoeld om beleidsmakers handvatten te geven om beter met de onzekerheden waar het beleid voor land- en zeenatuur mee te maken heeft om te gaan. Hierbij gaat het bijvoorbeeld om de onzekerheid van het mogelijke toekomstige verloop van maatschappelijke, fysieke en andere ontwikkelingen die land- en zeenatuur beïnvloeden.

De NVK kijkt vooruit tot het jaar 2040. Voor sommige ontwikkelingen, zoals klimaatverandering, wordt nog verder vooruit gekeken. Maar de verkenning blijft niet steken in vergezichten. De lange termijnperspectieven worden namelijk vertaald naar handelingsperspectieven voor het nieuwe Kabinet dat na de zomer aantreedt. De bedoeling is dat de NVK begin 2011 verschijnt, maar daarvoor levert het project ook al input voor enkele beleidstrajecten, zoals de rijksbrede heroverweging, de verkiezingsprogramma's en het regeerakkoord van het nieuwe Kabinet. Om deze doelen te bereiken zal de NVK een antwoord op de volgende vragen geven:

1. Welke maatschappelijke en andere ontwikkelingen komen op het natuur- en landschapsbeleid af en welke onzekerheden doen zich hierbij voor?
2. Welke visies op natuur en landschap zijn denkbaar en wat zijn de consequenties daarvan voor het natuur- en landschapsbeleid?
3. Wat betekent dit voor de handelingsperspectieven van de rijksoverheid en van andere spelers die bij het natuur- en landschapsbeleid zijn betrokken?

Scenarioaanpak

Deze vragen worden beantwoord door een aantal scenario's voor het nationale beleid voor land- en zeenatuur te maken. Hierbij wordt de volgende cyclus doorlopen:

Eerst worden de vroegere en huidige situatie van land- en zeenatuur in Nederland in beeld gebracht. De aandacht voor zeenatuur in de Natuurverkenning is geconcentreerd op de Noordzee, omdat de beleidsuitdagingen hiervoor het grootst zijn. Er wordt ook gekeken naar het vroegere en huidige beleid voor land- en zeenatuur en naar de maatschappelijke, klimatologische en andere ontwikkelingen die daarop van invloed zijn. Dit onderdeel mondt uit in een beschrijving van de *nulsituatie* die als vergelijkingsbasis voor de volgende scenario-onderdelen dient. De nulsituatie wordt gebaseerd op bestaande onderzoeken, zoals de Natuurbalansen.

Daarna wordt het mogelijke toekomstige verloop van de maatschappelijke, klimatologische en andere ontwikkelingen verkend samen met hun verwachte effecten op land- en zeenatuur. Op basis hiervan worden twee *omgevings-scenario's* gemaakt: een hoog en een laag dynamisch scenario. Zij worden gebaseerd op de scenario's 'Regional Communities' en 'Global Economy' uit *Welvaart en leefomgeving* (CPB e.a. 2006), die hiervoor waar dat nodig is worden geactualiseerd en aangevuld.

Vervolgens worden vier *beleidsscenario's* gemaakt. Elk beleidsscenario bestaat uit een streefbeeld voor natuur en landschap en de beleidsstrategieën die nodig zijn om dit streefbeeld bij het laag en het hoog dynamische scenario te realiseren. In de streefbeelden staan de natuur en het landschap die wenselijk kunnen worden gevonden centraal. Hierbij geldt wel dat wat de een wenselijk vindt door de ander als onwenselijk kan worden beschouwd. De beleidsscenario's worden binnen de NVK zelf ontwikkeld.

Tot slot wordt uit de onderlinge vergelijking van de beleidsscenario's en uit de confrontatie van de beleidsscenario's met de nulsituatie een aantal boodschappen voor het natuur- en landschapsbeleid afgeleid. De boodschappen bestaan uit aandachtspunten en aanbevelingen, de laatste in de vorm van beleidsopties. De *beleidsboodschappen* worden eveneens in het project zelf uitgewerkt.

De uitkomsten van de workshops zullen via literatuurstudie, ontwerpend onderzoek, modelberekeningen en dergelijke verder worden uitgewerkt en onderbouwd. Voor elk van deze activiteiten wordt de scenario-cyclus opnieuw doorlopen. Bij de modelberekeningen spelen GIS-analyses, die kaartbeelden opleveren, een voorname rol. Bij de beoordeling van de beleidsscenario's zal, waar kwantitatieve berekeningen niet mogelijk zijn, een beroep op expertoordelen worden gedaan.

De NVK is gefocust op het nationale niveau, maar er is, zeker waar het om de zeenatuur gaat, ook aandacht voor het Europese en mondiale niveau als context. Waar nodig wordt er op het regionale niveau ingezoomd, bijvoorbeeld om de effecten van bepaalde ontwik-

kelingen op land- en zeenatuur te illustreren. De bedoeling is om in het najaar een tweede workshop over zeenatuur te organiseren. Hierin worden de uitgewerkte streefbeelden gepresenteerd en worden beleidsboodschappen bedacht.

Discussie

Na afloop van de presentatie over de scenarioaanpak kwamen de deelnemers met de volgende vragen en reacties:

- Worden er in de NVK ook autonome ontwikkelingen, zoals de scheepvaart, meegenomen? Dit gebeurt inderdaad als onderdeel van de omgevingsscenario's.
- Wordt er naast het jaar 2040 ook naar 2020 gekeken? Dit gebeurt inderdaad bij de beleidsboodschappen.
- Door tijdens het project al contacten te zoeken met andere Noordzeestaten kan veel worden geleerd. Zo is Engeland bijvoorbeeld al verder met de wetgeving voor de Noordzee dan Nederland.
- Het is goed om de vier beleidsscenario's voor land ook voor de Noordzee uit te werken, maar wellicht is het strategisch om voor de Noordzee nog een eigen streefbeeld toe te voegen. Als de deelnemers tijdens de workshop met een voorstel komen, dan is daar ruimte voor.
- De vraag is of de naam 'Natuurverkenning' de lading van het project dekt. Gaat het niet eerder om een integrale verkenning? Het project concentreert zich op het thema 'natuur' maar de impacts van maatschappelijke, klimatologische en andere ontwikkelingen worden ook meegenomen.
- De vraag is of de scenariocyclus ook voldoende handvatten biedt om terug te redeneren. Deze handvatten worden geleverd door de beleidsscenario's en door de stap van de beleidsscenario's naar de beleidsboodschappen.
- De vraag is wat de positie van het project is ten opzichte van beleidsprocessen, zoals het proces voor de Kaderrichtlijn Marien, en ten opzichte van andere onderzoekprojecten. Het is belangrijk hierover te communiceren om te voorkomen dat de NVK in de bureaulade verdwijnt.

4 Omgevingsscenario's

Ed Dammers, adviseur over de scenariomethodologie, presenteerde de twee omgevings-scenario's die als onderdeel van de Natuurverkenning worden gemaakt: het hoog dynamische en het laag dynamische scenario. De scenario's verkennen het mogelijke toekomstige verloop van maatschappelijke, klimatologische en andere ontwikkelingen die van invloed zijn op de land- en zeenatuur in Nederland. De ontwikkelingen bepalen voor een groot deel de mogelijkheden en beperkingen om de gewenste natuur te realiseren en de inspanningen die daarvoor geleverd moeten worden.

Het hoog dynamische en laag dynamische scenario zijn gebaseerd op twee scenario's uit *Welvaart en leefomgeving* (CPB e.a. 2006). Deze toekomstverkenning bevat in totaal vier scenario's. De scenario's zijn georganiseerd rond twee sleutelonzekerheden: (1) de mate waarin landen bereid en in staat zijn om internationaal samen te werken en (2) de mate waarin taken door de collectieve sector of door de markt worden verricht (zie onderstaande figuur). 'Global Economy' en 'Regional Communities' lopen het meest uiteen wat betreft economische, maatschappelijke en andere dynamiek en de ruimte- en milieudruk die daaruit voortvloeien. Hierdoor geven zij het beste weer met welke onzekerheden de ontwikkelingen en hun effecten zijn omgeven. Om die reden hebben we deze scenario's gekozen als basis voor respectievelijk het hoogdynamische en het laagdynamische omgevingsscenario van de NVK. Beide scenario's zijn waar mogelijk geactualiseerd op basis van nieuwe inzichten en aangevuld met andere relevante ontwikkelingen, zoals de veranderende bestuurlijke verhoudingen.

In het laag dynamische scenario herstellen ons land en de meeste andere Europese landen zich geleidelijk van de economische crisis. De crisis wordt aangegrepen om de weg van een duurzame ontwikkeling in te slaan. De technologische vernieuwing is hierbij weliswaar bescheiden, maar zij is wel gericht op schone technologie. En dat de welvaartsgroei beperkt blijft wordt niet als een probleem ervaren, omdat het vooral gaat om welvaart in de brede zin van het woord. Mensen hechten dan ook veel waarde aan natuur en landschap, vooral in de eigen regio.

In het hoog dynamische scenario wordt de economische crisis in ons land en de andere Europese landen aangegrepen om de richting van een hoog productieve economie in te slaan. Met het oog hierop wordt een aantal ingrijpende hervormingen doorgevoerd, die het economische herstel bevorderen. Technologische innovaties spelen eveneens een belangrijke rol. Mensen zijn op grotere materiële welvaart gericht. Zij interesseren zich voornamelijk voor natuur en landschap in het buitenland.

Reacties van deelnemers

In reactie op de presentatie van beide omgevingsscenario's maakten de deelnemers de volgende opmerkingen:

- De vraag is waar de termen 'hoog dynamisch' en 'laag dynamisch' betrekking op hebben: op de economische en maatschappelijke dynamiek of de fysieke dynamiek van de Noordzee? Het gaat hier om de economische en maatschappelijke dynamiek.
- Brengen de twee omgevingsscenario's wel voldoende het mogelijke verloop van alle ontwikkelingen in beeld?
- Zouden niet alle vier de scenario's uit *Welvaart en Leefomgeving* moeten worden uitgewerkt in plaats van alleen 'Global Economy' en 'Regional Communities'?
- Het verloop van sommige autonome ontwikkelingen is moeilijk te begrijpen, bijvoorbeeld veel duurzame energie in het laag dynamische scenario en weinig in het hoog dynamische.

4.1 Uitwerking voor zeenatuur

Zoals eerder is opgemerkt (zie paragraaf 3) hebben de gepresenteerde omgevingsscenario's alleen betrekking op de autonome ontwikkelingen die van invloed zijn op landnatuur. Om de zeenatuur in de NVK op een volwaardige manier te integreren dienen ook de autonome ontwikkelingen die hierop van invloed zijn te worden meegenomen.

Voorafgaand aan de workshop werden de deelnemers uitgenodigd om op de webomgeving die Wing had ingericht aan te geven welke gebruiksvormen van de Noordzee 30 jaar geleden het belangrijkste waren en welke over 30 jaar het belangrijkste zullen zijn. De uitkomsten hiervan zijn gepresenteerd en daarna besproken.

Volgens de deelnemers die hadden gereageerd waren de belangrijkste gebruiksvormen van de Noordzee 30 jaar geleden en zullen zij over 30 jaar bestaan uit:

Gebruik van Noordzee 30 jaar geleden

1. Scheepvaart
2. Visserij
3. Fossiele energie
4. Zandwinning
5. Kabels en leidingen
6. Natuur
7. Recreatie
8. Aquacultuur
9. Duurzame energie

Verwacht gebruik van Noordzee over 30 jaar

1. Scheepvaart
2. Natuur
3. Duurzame energie
4. Zandwinning
5. Kabels en leidingen
6. Recreatie
7. Aquacultuur
8. Visserij
9. Fossiele energie

De deelnemers verwachtten de grootste verschuivingen bij energie (van fossiel naar duurzaam), bij visserij (zakt van de tweede naar de achtste plaats) en bij natuur (stijgt van de zesde naar de tweede plaats). Omdat de deelnemers op de webomgeving alleen het belang van een aantal vooraf gegeven gebruiksvormen konden aangeven was hen ook gevraagd om ontbrekende gebruiksvormen te noemen. Om technische redenen kon hierbij de volgorde van belangrijkheid niet worden aangegeven.

- Defensie
- Landuitbreiding
- Luchtvaart
- Kooldioxideopslag
- Monitoring en onderzoek

Na de presentatie van deze uitkomsten selecteerden de deelnemers de gebruiksvormen of combinaties daarvan die volgens hen de komende drie decennia als de belangrijkste autonome ontwikkeling voor de zeenatuur kunnen worden opgevat. Dit gebeurde via een markt, waarbij elke autonome ontwikkeling die door minstens drie deelnemers belangrijk genoeg werd gevonden om uit te werken werd meegenomen. Dit waren:

- Klimaatverandering
- Fossiele energie en kooldioxideopslag
- Duurzame energie
- Scheepvaart
- Visserij en aquacultuur
- Zandwinning, landuitbreiding en kustonderhoud

Voor elk van deze gebruiksvormen (verder opgevat als autonome ontwikkelingen) hebben de deelnemers het mogelijke verloop bij een lage en een hoge dynamiek verkend. Dit gebeurde in subgroepen. De uitkomsten hiervan hebben de organisatoren van de workshop samengevoegd tot een hoog dynamisch en een laag dynamisch scenario voor de zeenatuur. Deze twee omgevingsscenario's werden aan de deelnemers gepresenteerd en door hen becommentarieerd.

4.2 Laag dynamische scenario

Bij het laag dynamische scenario verlopen de geselecteerde autonome ontwikkelingen volgens de deelnemers de komende 30 jaar zoals hieronder is beschreven. De verwachte effecten op de zeenatuur komen eveneens aan de orde. De deelnemers gaven hierbij soms een andere invulling aan lage dynamiek dan de gepresenteerde omgevingsscenario's. Bij de uitwerking zal het NVK-team hiernaar kijken.

Door de klimaatverandering verandert de Noordzee de komende decennia als fysiek systeem. De water- en luchttemperatuur gaan omhoog, de zeespiegel stijgt, zoet-zoutovergangen worden groter en er treedt verzuring van het zeewater op. Als gevolg hiervan verandert de populatiedynamiek eveneens. Nieuwe, warmteminnende soorten doen hun intrede, terwijl koudeminnende soorten juist verminderen of zelfs verdwijnen. De soorten zullen hierdoor minder aansluiten bij de natuurdoeltypen van het beleid. De temperatuurstijging biedt meer mogelijkheden voor ecotoerisme, zoals duiksafari's, en voor energiewinning uit algen. Het toenemende aantal en de toenemende hevigheid van stormen zetten kusttoerisme en windenergie onder druk en vormen een grotere bedreiging voor de scheepvaart en daarmee voor de natuur.

Wat betreft de olie- en gaswinning worden voornamelijk bestaande velden geëxploiteerd. Er vindt weinig exploitatie van nieuwe, moeilijk winbare velden plaats. Er wordt veel gebruik gemaakt van kleine installaties. De opslag van kooldioxide blijft beperkt, omdat de bestaande gasvelden nog niet uitgeput zijn. Effecten op de zeenatuur zijn dat er meer controle komt op de olie- en gaswinning, dat er meer hard substraat komt en meer observatieposten. Daarnaast wordt er minder olie op zee verladen.

De komende drie decennia komt er 6.000 MW windenergie op zee. Er worden extra windmolens gebouwd, maar er komt geen supergrid. Energiewinning uit getijdenstroom blijft beperkt. Effecten hiervan op de zeenatuur zijn dat er meer hard substraat komt, dat bovendien voor de scheepvaart en visserij wordt uitgesloten. Doordat de bouw van windmolens beperkt blijft neemt de vogelsterfte maar weinig toe. Maar omdat de wind-

molens voornamelijk vlakbij de kust worden geplaatst, treedt er wel meer horizonvervuiling op. De uitstoot van kooldioxide wordt maar weinig gereduceerd.

De scheepvaart groeit de komende decennia niet zo hard, maar de verduurzaming gaat ook niet erg snel. Door de geringe economische groei is daar weinig geld voor. Bovendien blijven de havens met elkaar op prijs concurreren. Het gevolg is dat de ruimtedruk door de scheepvaart iets toeneemt. Doordat veel oude schepen op de zeebodem blijven liggen, neemt de ontwikkeling van zeenatuur toe. Hier tegenover staat dat de kans op vervuiling en op ongelukken vrij groot blijft.

In het laag dynamische scenario ontstaat er de komende jaren meer vraag naar goedkope vis. Daar komt bij dat een toenemend deel van de vis wordt geïmporteerd. Als gevolg hiervan wordt er grote druk op de sector uitgeoefend om de kosten te verlagen, wat innovaties van vangsttechnieken en verduurzaming van de vangst belemmert. De bodemberoerende visserij, de staandwandvisserij en de pelagische visserij in de Noordzee nemen af. De aquacultuur die zich op goedkope kweek richt, bijvoorbeeld mosselkweek, neemt langzaam toe en slaagt er niet in om duurzamer te worden.

Zandwinning gebeurt de komende jaren vooral op plekken waar dit het minste kost, ook al is dit niet duurzaam. Er wordt niet veel land op zee gewonnen, niet meer dan strik noodzakelijk is. Wat betreft het kustonderhoud wordt de focus op de zwakke schakels gericht. De status quo blijft grotendeels gehandhaafd. Er worden weinig innovaties toegepast. Effecten hiervan zijn dat de extra ruimtedruk op de zeenatuur beperkt blijft en dat er meer sprake is van rust langs de kust en op zee. Andere effecten zijn dat de goedkope, weinig innovatieve en niet-duurzame oplossingen tot een grotere milieudruk op de natuur leiden.

4.3 Hoog dynamische scenario

Bij het hoog dynamische scenario verlopen de autonome ontwikkelingen tot 2040 zoals hieronder is uiteengezet. De verwachte effecten op de zeenatuur worden eveneens besproken.

De klimaatverandering is in het hoog dynamische scenario gelijk aan die in het laag dynamische scenario. Het gaat immers om een langetermijnproces, waarvan de richting en de effecten de komende 30 jaar weinig uiteen zullen lopen. Op de langere termijn zijn de onzekerheden rond het verloop en de effecten wel groot.

In de komende 30 jaar raken de bestaande gas- en olievelden grotendeels uitgeput. Daarom worden ook moeilijk winbare velden geëxploiteerd. Er komen veel kleine installaties bij. Als gevolg hiervan komt er meer hard substraat op zee en komen er meer posten voor observatie en controle. Lege gasvelden worden gebruikt om kooldioxide op te slaan. De toename van het verladen van olie op zee brengt grotere milieurisico's met zich mee en het heien meer geluidsbelasting onder water. Over de impact van de CO₂-opslag in de zeebodem verschillen de deelnemers van mening. Sommigen verwachten dat kalklagen zullen oplossen, terwijl anderen verwachten dat er geen effect optreedt. Het laatste IPCC-rapport bevat een hoofdstuk over oceanen, dat op deze kwestie ingaat.

Volgens dit scenario wordt er de komende drie decennia in totaal 12.000 MW aan windenergie op zee gerealiseerd. Er worden op grote schaal windmolens geplaatst en er komt een supergrid. Getijdenstroom neemt eveneens een hoge vlucht. Door de verbreiding van windenergie kunnen er gebieden worden aangewezen die worden uitgesloten van visserij en scheepvaart, waardoor de natuur er zich kan ontwikkelen. Er ontstaat ook meer hard substraat. Hier tegenover staat dat er een groot ruimtebeslag door windenergie komt, dat het plaatsen van de windmolens veel geluidoverlast veroorzaakt en dat zeevogels door de molens worden bedreigd. Verder treedt er horizonvervuiling op.

De scheepvaart groeit sterk. Het aantal schepen op de Noordzee neemt toe, vooral de chemie-, container- en bulkschepen en de cruiseboten. Bovendien worden de schepen steeds groter, waardoor de scheepvaartroutes moeten worden verlegd. Onder druk van de gebruikers en door de verminderde concurrentie tussen de havens zet de verduurzaming van de scheepvaart zich door. De 'clean shipping code' wordt algemeen toegepast. Als gevolg hiervan treedt er minder milieuvuiling en minder geluidsbelasting op en wordt de veiligheid vergroot. Tegelijkertijd wordt de ruimtedruk op zee ook groter. Hetzelfde geldt voor de druk op de zeereservaten. Daarnaast neemt het risico op rampen en daarmee de kans op incidentele grootschalige milieuvuiling toe.

De komende decennia staat het EU-beleid minder vangst van Noordzeevis toe dan in 2010. Omdat de kwaliteit van gevangen vis hoger is dan die van gekweekte vis, worden er hogere prijzen voor betaald.¹ Dit biedt de vissers de mogelijkheid om innovaties en nieuwe vangstmethoden te introduceren, waardoor de bijvangst en andere negatieve effecten op de zeenatuur verminderen en de schepen meer energiezuinig worden. De bodemberoerende visserij, de staandwandvisserij en de pelagische visserij nemen toe en er vindt een verschuiving plaats van de bodemberoerende naar de pelagische visserij. De aquacultuur groeit sterk en wordt vaak gecombineerd met oestergronden. Naast schelpdieren en vis worden er ook algen gekweekt. Deze ontwikkelingen brengen met zich mee dat er relatief veel vis op de Noordzee wordt gevangen en dat er meer in de Atlantische Oceaan en andere wateren wordt gevestigd.

De hoge economische groei brengt met zich mee dat er meer zand wordt gewonnen op zee en dat er meer aan landwinning wordt gedaan. Daarnaast wordt ook meer werk van kustverbreding gemaakt. Dit brengt met zich mee dat de kust intensiever en voor meer functies wordt gebruikt. Zandwinning en landwinning leiden tot een groter oppervlak aan verstoorde zeebodem en tot minder zeenatuur. Maar als beide zorgvuldig gebeuren, dan ontstaan er kansen voor nieuwe natuur. Zo kunnen ecologisch slimme winpunten interessante overgangen opleveren met meer variatie aan en dynamiek in de zeenatuur.

Bij de uitwerking van de twee omgevingsscenario's voor de zee zal het NVK-team niet alleen aandacht besteden aan het mogelijke verloop van de afzonderlijke autonome ontwikkelingen, maar ook aan de wederzijdse relaties ertussen. Bij de volgende workshop worden de uitgewerkte omgevingsscenario's voor commentaar aan de deelnemers voorgelegd.

¹ Binnen de subgroep werd ook een andere ontwikkeling geschetst die zich bij een hoog economisch groeiscenario zou kunnen voordoen. Het is namelijk ook denkbaar dat een hoogconjunctuur het transport van vis van over de wereld betaalbaar maakt, waardoor er veel goedkope vis van elders op de Nederlandse markt komt. Hierdoor wordt de concurrentie groter en blijven de prijzen voor de Noordzeevis onder druk staan, met als gevolg minder economische mogelijkheden voor een duurzame visserij. Maar deze ontwikkeling zou te niet kunnen worden gedaan door de stijgende brandstofprijzen. De subgroep kwam er niet uit welke ontwikkeling de overhand zou kunnen krijgen in dit scenario.

5 Beleidsscenario's

Arjen van Hinsberg, deelprojectleider Beleidsscenario's, presenteerde de vier beleidsscenario's van de NVK: 'Inpasbare natuur', 'Functionele natuur', 'Beleefbare natuur' en 'Vitale natuur'. Deze scenario's zijn gebaseerd op de uitkomsten van de workshops die in november vorig jaar en april dit jaar voor landnatuur zijn georganiseerd. Voorafgaand aan de workshop over zeenatuur konden de deelnemers via de internetomgeving die WING had ingericht voor elk beleidsscenario ideeën leveren over de zeenatuur. Na de presentatie van de beleidsscenario's kregen de deelnemers de gelegenheid om in subgroepen verder door te gaan met het genereren van ideeën voor de zeenatuur.

Hieronder volgt per beleidsscenario steeds een korte beschrijving van de landnatuur in 2040, de ideeën die de deelnemers via de internetomgeving hebben geleverd over de zeenatuur, de aanvullende ideeën die de subgroepen hebben geleverd en de reacties van de andere deelnemers hierop. De beschrijving van de landnatuur en de ideeën die via de internetomgeving zijn geleverd hebben alleen betrekking op het streefbeeld; de uitwerking in de subgroepen en de reacties van de andere deelnemers ook op de beleidsstrategie.

5.1 Inpasbare Natuur

Streefbeeld voor landnatuur

De belangrijkste uitdaging waar Inpasbare Natuur een antwoord op geeft is om de financiële opbrengsten van natuur en landschap te maximaliseren en de belemmeringen voor andere functies te minimaliseren. Het richtinggevende principe is dat natuur en landschap worden geëxploiteerd. In 2040 zijn er nog maar weinig grote natuurgebieden over en veel landschapselementen zijn verdwenen. Een deel van de natuur is prijsgegeven aan groene woonwijken, groene bedrijventerreinen, intensieve recreatie (hotspots) en grootschalige landbouw. In steden zijn er veel kleine parken en groenelementen en rond steden recreatieplekken voor festivals en meren om intensief te recreëren. Op braakliggende landbouwgronden, verouderde bedrijventerreinen en dergelijke ontstaat spontane natuur. Natuur en landschap zijn sterk met andere functies verweven, maar zijn er wel ondergeschikt aan.

Ideeën voor streefbeeld voor zeenatuur via internetomgeving

Via de internetomgeving hebben de deelnemers de volgende ideeën geleverd voor de invulling van het streefbeeld voor de zeenatuur:

- Dit streefbeeld is voor zeenatuur de omgekeerde situatie. De zee wordt intensief geëxploiteerd: er wordt uitgehaald wat er uit te halen valt. Er is veel scheepvaart en veel intensieve en bodemberoerende visserij. Daarnaast wordt er op zee en aan de kust veel en intensief gerecreëerd. Er worden veel nieuwe kabels en leidingen gelegd. En er vinden allerlei nieuwe activiteiten plaats, zoals CO₂-opslag en mosselzaadinvang.
- Er is een aantal natuurgebieden aan de kust en op zee, maar hierin zijn allerlei activiteiten toegestaan. Enkele kleine gebieden bieden bescherming aan restpopulaties. Buiten de natuurgebieden is elke vorm van natuur die bij andere gebruiksfuncties van de zee en de kust optreedt acceptabel. Bij de productieplatforms en andere harde objecten zijn wat eilandjes natuur ontstaan. Deze natuur wordt zoveel mogelijk uitgebuit, bijvoorbeeld voor duikexcursies.
- De Noordzee is grotendeels verschaald door de intensieve visserij. Zij vormt hierdoor nauwelijks meer een voedselbron en neemt ook nauwelijks kooldioxide meer op. Er is nauwelijks nog beleving van vrijheid.
- Er zijn veel windmolenparken voor de kust en op open zee. Daarbinnen wordt veel aquacultuur bedreven om vissen, schelpdieren en algen (biomassa) te kweken.
- Enkele eilanden in zee bieden ruimte aan zeehavens, een luchthaven, dure woningen en recreatie en toerisme.

- De kustzone is verbreed en biedt ruimte aan verschillende functies, zoals wonen, werken, recreëren en natuur. Hierdoor is de kustzone erg druk.
- De afweging van het ruimtegebruik op de Noordzee gebeurt hoofdzakelijk tussen de gebruikers onderling. Er is geen natuurbeleid voor de kust en de zee en er zijn dus ook geen natuurdoelen. De Europese richtlijnen voor mariene ecosystemen worden afgebouwd.

Ideeën voor streefbeeld tijdens de workshop

Volgens de subgroep 'Inpasbare Natuur' worden de soortenrijkdom in de Noordzee en de massa's aan soorten bij dit streefbeeld kleiner. Soorten die zich langzaam voortplanten verdwijnen en soorten die zich snel voortplanten, breiden zich uit. Er komen meer exoten voor, onder andere doordat ze via aquacultuur worden gekweekt (bijvoorbeeld de gehoornde randschelp). In de diepere delen van de zee blijft de natuur grotendeels intact, omdat er weinig menselijke ingrepen plaatsvinden. Er worden geen zeereservaten ingericht. Op de taluds van de landaanwinningen (zie hieronder) ontstaat tijdelijke natuur (pioniersnatuur).

Op allerlei plekken worden windmolens in zee neergezet. Dit gebeurt vooral waar het kosteneffectief is zonder subsidies. Er worden eveneens windmolens bij de kust geplaatst, ook al tast dit de belevingswaarde aan. Verder verschijnen er veel windmolens in het IJsselmeer. De visserij vormt op dit meer geen belemmering, omdat die er nauwelijks meer plaatsvindt. Tussen de windmolens op zee is er ruimte voor aquacultuur waar zowel inheemse als uitheemse vissen en schelpdieren worden gekweekt evenals algen voor biomassa.

Zandwinning op zee speelt een grote rol. Er kan overal zand gewonnen worden, zolang dit de bescherming tegen hoogwater maar niet aantast. Het meeste zand wordt op geringe diepte gewonnen, niet dieper dan 25 meter onder de zeespiegel. Er wordt veel land gewonnen voor wonen, werken en recreëren aan de kust. Hiervoor worden eilanden voor de kust gecreëerd. Ook komen er meer havens in zee die breder en dieper zijn. Na de Tweede Maasvlakte komt er ook nog een Derde en Vierde.

De visserij schepen worden kleiner en zij gaan dicht bij huis vissen. De schepen worden zodanig ingericht dat er per schip meer soorten visserij bedreven kunnen worden. Hierdoor houdt de sector het economisch langer vol.

Olie- en gaswinning vinden plaats waar dat het meest rendabel is. Er worden nauwelijks beperkingen aan deze activiteiten opgelegd.

Er ontstaat een aantal schone scheepskerkhoven, waar naast afgedankte schepen ook oude boorplatforms en windmolens komen te liggen. Deze objecten leveren hard substraat op waarop zich natuur ontwikkelt. De scheepskerkhoven worden ook voor recreatie, vooral voor duiken, gebruikt.

In dit streefbeeld ontstaat er veel concurrentie om de ondiepe plekken in zee, omdat deze plekken voor veel ruimtegebruiksfuncties het meest geschikt zijn. Op de ondiepe plekken is de ruimtedruk dan ook het grootst.

Ideeën voor strategie tijdens de workshop

De hoofdrolspelers die dit streefbeeld zouden kunnen realiseren zijn volgens de subgroep de private partijen: de baggeraars, de windsector, de olie- en gaswinnaars, de visserij, de scheepvaart en de havenbedrijven. Zij regelen de zaken zoveel mogelijk zelf en nemen daar ook verantwoordelijkheid voor. De EU stelt de wettelijke kaders; de rijksoverheid speelt slechts een ondergeschikte rol.

Er is veel sprake van zelfregulering door de markt binnen beleidskaders die door de rijksoverheid zijn gesteld. Deze kaders hebben vooral betrekking op de veiligheid (bescher-

ming tegen water), het milieu (bescherming van gezondheid) en het economische kapitaal (bescherming van visstanden). Dit laatste gebeurt onder andere via 'real time closures' en adaptief management, zoals nu bij mossels en kokkels. Als zelfregulering door een sector niet goed functioneert, dan neemt de overheid de regulering over.

De EU heeft het in stand houden van de natuurbeschermingsgebieden verplicht gesteld. De rijksoverheid vult dit beleid zodanig in dat er vooral natuur ontstaat waar zij geen overlast voor andere functies oplevert. De beschermingsgebieden worden minimaal ingevuld. En economische activiteiten worden er zoveel mogelijk toegestaan.

In het Nederlandse deel van de Noordzee ontstaat gebiedsgericht beleid op zee. De gebruikers richten beheersorganen voor het gebruik van de zee (visweiden) op. De rijksoverheid stelt ook hierbij beleidskaders op.

Ook het concessiebeheer voor activiteiten als energiewinning en zandwinning gebeurt door de sector zelf binnen kaders die door de rijksoverheid zijn gesteld. De randvoorwaarden voor de zandwinning hebben betrekking op de veiligheid, het goed achterlaten van de winput en het vermijden van vertroebeling. Een gebruiker die een concessie is verleend kan delen ervan voor een bepaalde periode aan andere gebruikers leasen. Zo worden de ruimten tussen de windmolens bijvoorbeeld geleased om aquacultuur te bedrijven.

Er treedt synergie op door de heldere rolverdeling tussen de markt en de overheid, waarbij iedereen goed weet waar hij aan toe is. De scheepvaart, de visserij, de baggeraars en de energiesector hebben belang bij een positief imago en een 'licence to operate'. De markt neemt het initiatief; de overheid bepaalt het kader waarbinnen dit mogelijk is en houdt toezicht (boetes zijn hoog genoeg, altijd toegang tot kaarten e.d.). Natuur- en milieuorganisaties houden een vinger aan de pols. Er is differentiatie in het toezicht per sector en binnen een sector. Alle betrokkenen zijn het er over eens dat het EU-beleid op een rekkelijke manier moet worden uitgevoerd.

Fricties ontstaan voornamelijk door het optreden van buitenlandse spelers. Dit speelt vooral bij de scheepvaart een rol. Doordat deze sector te maken heeft met veel buitenlandse reders is het moeilijk om afspraken te maken. Bij de visserij is dit minder aan de orde, omdat buitenlandse vissers in de Noordzee vaak Nederlanders zijn die onder buitenlandse vlag varen.

Wat betreft de onderdelen van het streefbeeld die goed of minder goed worden bereikt is het opvallend dat er veel versnippering van het ruimtegebruik optreedt. Maar dit is niet per se strijdig met het streefbeeld. Voor dit streefbeeld is een minimale afstemming door de overheid nodig op basis van de functies die prioriteit krijgen.

Bij het laag dynamische scenario komt er meer EU-beleid.² Dit maakt een rekkelijke toepassing van het Europese beleid des te belangrijker. De rijksoverheid is hiertoe bereid, omdat die er naar streeft de economie via deregulering en veel ruimte voor de markt een stimulans te geven.

Bij het hoog dynamische scenario doet de overheid aan zelfbeperking en is er veel ruimte voor de marktsectoren.³ Een groot deel van het EU-beleid wordt rechtstreeks uitgevoerd, zonder tussenkomst van het rijk. Het Europese beleid biedt meer ruimte voor de visserij en wordt ook op een meer rekkelijke manier toegepast.

² De combinatie van lage dynamiek en een relatief grote rol van de overheid volgt uit 'Regional Communities', waarop dit scenario is gebaseerd.

³ De combinatie van een hoge dynamiek en een relatief kleine rol van overheid volgt uit 'Global Economy', die de basis vormt voor dit scenario.

Reacties tijdens presentatie

Na de presentatie van de uitkomsten door de subgroep gaven de andere deelnemers de volgende reacties:

- Bij dit scenario past ook het idee van een zeeschap. Dit is een bestuursorgaan, waaraan publieke en private partijen deelnemen met het oog op gebiedsontwikkeling op zee.
- Daarnaast past bij het scenario dat de rijksoverheid voor bepaalde gebieden op zee voor bepaalde perioden concessies uitdeelt aan private partijen ('license to produce').
- Een private partij die een concessie heeft voor bijvoorbeeld windmolens in een bepaald gebied kan een andere private partij de mogelijkheid bieden om er voedsel te produceren (bijvoorbeeld oestergronden) of natuur te ontwikkelen.
- De overheid gaat over de bestemming van de verschillende gebieden op zee en verleent vervolgens op basis van een tender concessies aan private partijen, bijvoorbeeld voor de ontwikkeling van een windmolenpark. De private partij kan er ook andere activiteiten laten plaatsvinden.

5.2 Functionele natuur

Streefbeeld voor landnatuur

'Functionele natuur' geeft vooral een antwoord op de uitdaging om de natuurlijke hulpbronnen beter te benutten, de uitputting tegen te gaan en de milieudruk te verminderen. Het richtinggevende principe is dat natuur en landschap duurzaam worden gebruikt. In 2040 zijn natuur en landschap voornamelijk kleinschalig en functioneel. Er is een fijnmazige groenblauwe dooradering van landelijke gebieden. Natuur in en rond de steden helpt de wateroverlast te verminderen. Groen langs de autowegen helpt fijnstof te beperken. Rietvelden en wilgenbossen leveren biomassa. Aangelegde bossen slaan kooldioxide op. Het vernatte laagveen voorkomt dat er nog meer kooldioxide vrij komt. En rietkragen beperken de watervervuiling door de landbouw. Allerlei akkers hebben groene randen. Er is veel biologische landbouw. De rivieren en beken zijn breed genoeg om water te kunnen bergen. Duurzame energie wordt voor een deel in natuurgebieden opgewekt. Natuur en landschap zijn in dit streefbeeld sterk met andere functies verweven. Ecosysteemprocessen worden op een duurzame manier gebruikt.

Ideeën voor streefbeeld voor zeenatuur via internetomgeving

Via de internetomgeving hebben de deelnemers de onderstaande ideeën geleverd voor de invulling van het streefbeeld voor de zeenatuur:

- De mens blijft heerser over de natuur en daarom blijft de biodiversiteit achteruitgaan. De spanning tussen natuur en andere gebruiksfuncties blijft bestaan. Hier en der treedt er verbetering op voor de plant- en diersoorten en voor de beleving.
- Er is een coherent netwerk van beschermde natuurgebieden op zee ontstaan. Hiertoe behoren ook enkele grote Natura 2000 gebieden. Menselijke activiteiten zijn in deze gebieden mogelijk zolang zij maar niet strijdig zijn met de natuurdoelen.
- Er is een aantal grootschalige windmolenparken, die ecologisch neutraal zijn ontworpen (minimale geluidsbelasting, vogelsterfte en barrièrewerking voor zoogdieren). Binnen deze parken is ruimte voor zeereservaten, recreatie (duiken, sportvissen) en duurzame aquacultuur (vis, schelpdieren, zeeieren).
- De visserij is duurzaam geworden. Er wordt alleen nog volgens het MSC certificaat gevestigd. Door innovatieve vangsttechnieken wordt de bodem minder beroerd en is er minder bijvangst. Verder is de visserij verdeeld over verschillende gebieden en zijn er herstelgebieden voor de vis. De scheepvaart is eveneens duurzaam.
- Bij het kustonderhoud wordt er om het energieverbruik te beperken samengewerkt met natuurlijke processen ('building with nature'). Er is veel ruimte voor de zee. Zandmotoren voor de kust zorgen zowel voor kustversterking als voor nieuwe habi-

tats. Zandwinning vindt verder uit de kust plaats. De zandwingebieden worden na oplevering zodanig ingericht dat zij aantrekkelijke habitats vormen.

- Voor de kust bevinden zich enkele eilanden, die extensief worden gebruikt voor onder andere wonen, zilte agroproductie en ecotoerisme.
- De gebruiksfuncties van de zee en de kust worden waar mogelijk in ruimte en tijd gecombineerd, bijvoorbeeld door in een bepaald gebied in zee eerst te vissen en dan zand te winnen.

Ideeën voor streefbeeld tijdens de workshop

Volgens de subgroep 'Functionele Natuur' wordt de natuur zodanig gebruikt dat haar draagkracht in stand blijft. Hierbij spelen drie uitgangspunten een voorname rol: 1) duurzaam oogsten, 2) balans tussen natuur en menselijk gebruik en 3) multifunctionaliteit. Voor hernieuwbare energie betekent dit dat uit hulpbronnen kan blijven worden geoogst. Bij eenmalig gebruik van hulpbronnen (olie- en gaswinning) zijn gebruik en natuurwaarden in balans. Er wordt zoveel mogelijk op zoek gegaan naar functiecombinaties.

Er is ruimte voor actief ingrijpen in de natuur, bijvoorbeeld door ecodynamisch te ontwerpen, door te bouwen met de natuur en door functiecombinaties. Windmolenparken worden met aquacultuur gecombineerd, kustverdediging met zandwinning en zandsuppletie (zandmotor) en brede duinen met recreatie. De combinatie van functies gebeurt op systeemniveau. Zo biedt een reservaatgebied dat voor de visserij is gesloten verschillende vissoorten de mogelijkheid om zich te herstellen. En dit biedt op zijn beurt meer mogelijkheden voor de visserij buiten de reservaatgebieden.

Het harde substraat en daarmee de schelpdierbanken nemen toe. Dit geldt ook voor de diversiteit aan zandbanken (variëren van weinig tot veel aangetast), getijdenzones en gebieden met brak water. Het aantal en de diversiteit aan zeevogels nemen door de beperking van de bijvangst af. De diversiteit aan habitats neemt eveneens af.

Functionele natuur is niet sterk aan bepaalde locaties gebonden. Het meest is deze natuur in de kustzone (getijdenzone) te vinden. De andere natuur bevindt zich overal op zee en in het kustgebied.

Ideeën voor strategie tijdens de workshop

De overheid voert de regie om de balans tussen natuur en andere functies te bewaken en het ruimtegebruik op zee te sturen. Dit doet zij door functiecombinaties te bevorderen, ruimtelijke ordening op zee (zoneringsplan) te bedrijven en wettelijke kaders te stellen. Daarnaast stimuleert de overheid innovaties voor duurzaamheid. Dit gebeurt zowel met de wortel (subsidies, belonen van onderzoek en van integrale initiatieven) als met de stok (wettelijke eisen en kaders). De overheid zorgt ook voor actieve ingrepen, zoals hard substraat aanleggen. Bedrijven en andere spelers krijgen veel ruimte om initiatieven te nemen. Voor baggeraars, energieleveranciers, vissers en andere bedrijven geldt 'innovation sells'. Als deze bedrijven aantonen dat zij de zee duurzaam gebruiken dan vinden zij een markt voor hun producten, ook buiten Nederland. Maatschappelijke organisaties houden de andere partijen scherp op het handhaven van de balans. En onderzoeksinstituten onderbouwen het beleid. Dialoog en overleg spelen een voorname rol.

Er ontstaat synergie doordat het harde substraat mogelijkheden voor multifunctionaliteit biedt. Windmolens en dijken leveren bijvoorbeeld hard substraat op voor oesterbanken. Daarnaast wordt er aquacultuur bedreven door tijdelijke natuur op hard substraat te oogsten.

Fricities ontstaan over de omvang van restrictieve gebieden en over de perioden waarin deze gebieden gesloten blijven (onder ruimtelijke zoning). Er moet veel hersteld worden voordat er een veerkrachtig ecosysteem is. Daarvoor zijn kernzones van restrictieve gebieden nodig. Dit zijn gebieden waarbinnen alleen onder de voorwaarden van duurzaam-

heid gebruik van de natuur mag worden gemaakt. Er mogen bijvoorbeeld geen olietankers varen maar wel zeilboten.

Bij het laag dynamische scenario is de rol van de overheid vooral kaderstellend. De EU voert bij dit scenario een integrated maritime spatial planning initiative in. Deze geeft beperkte speelruimte aan de activiteiten die op de Noordzee kunnen worden verricht. Kostenbesparing is hierbij leidend.

Bij het hoog dynamische scenario is de rol van de overheid voornamelijk faciliterend. Bij dit scenario komt de EU eveneens met de integrated maritime spatial planning initiative, maar in dit geval worden er alleen proceseisen gesteld. Hierdoor heeft Nederland veel mogelijkheden voor een eigen invulling ervan. Hierbij vergt de afstemming met de buurlanden aandacht.

Reacties tijdens presentatie

Tijdens de presentatie van de uitkomsten door de subgroep gaven de andere deelnemers de volgende reacties:

- 'Functionele natuur' biedt vooral potenties voor andere functies dan natuur. Dat is een verschil met 'Vitale natuur' dat juist potenties voor de natuur biedt.
- Het is belangrijk om multifunctioneel mee te koppelen.
- Wat is de functie van het harde substraat?
- Kan alles overal of wordt er gezoneerd?

5.3 Beleefbare natuur

Streefbeeld voor landnatuur

De uitdaging waarop 'Beleefbare Natuur' een antwoord geeft is de afstand tussen natuur en mensen die is ontstaan en het draagvlak voor het natuurbeleid dat is afgenomen. Het richtinggevende principe van dit streefbeeld is dat natuur beleefbaar en bereikbaar is voor mensen. In 2040 zijn er veel groene en blauwe oases in de steden en ook veel grotere groene en blauwe gebieden er omheen. De steden zijn sterk uitgebreid. Landbouwgebieden zijn goed toegankelijk voor streekbewoners en bezoekers en zijn aantrekkelijk door oude en nieuwe landschapselementen. Er is veel sprake van wonen, werken en recreëren in het groen en op het water. Autosnelwegen zijn voor een belangrijk deel landschappelijke ingepast. De belevingswaarden van groen en water zijn groot: alle zintuigen worden aangesproken (horen, zien, voelen, proeven en ruiken). Natuur en landschap zijn sterk met andere functies verweven. Op veel plekken lopen natuur of water door tot in het bebouwde gebied; omgekeerd lopen veel buitenwijken en kantoorlocaties door tot in het groen of op het water (drijvende gebouwen).

Ideeën voor streefbeeld voor zeenatuur via internetomgeving

Via de internetomgeving hebben de deelnemers de volgende ideeën geleverd voor de invulling van het streefbeeld voor de zeenatuur:

- Beleefbare Natuur is het hetzelfde als Functionele Natuur, maar dan uitgebreider en grootschaliger en met meer nadruk op ecotoerisme.
- In dit streefbeeld krijgt de natuur eigen ruimten, die zijn opengesteld. Het menselijke gebruik wordt ingepast als de effecten niet te groot zijn.
- In Beleefbare Natuur staat de mens centraal, maar dan vanuit een aantrekkelijker perspectief dan bij Inpasbare Natuur en Functionele Natuur.
- Het streefbeeld lijkt veel op de visie van het Wereld Natuurfonds op de beleving van de kust en de zeezone.
- De Noordzee is een cruciale schakel voor het leven dat de zeeën en het luchtruim doorkruist. Vogels zijn een indicator voor de rijkdom van het leven onder water!
- Er is veel ecotoerisme aan de kust, in de Voordelta en op zee. Er worden trekvogel-, zeehond-, bruinvis- en walvissafari's georganiseerd. Er is ook duik- en onderzeeboot-

toerisme en de mogelijkheid om met vissers mee te varen. Via webcams bij ligplaatsen kunnen zeehonden worden gespot en via webcams onder water vissen.

- Binnen de windmolenparken zijn safarikampen met mogelijkheden tot duiken en sportvissen en met tunnels tussen de molens. Op oude mijnbouwplatforms zijn Noordzeethemaparken en –resorts gebouwd. Om versturende effecten beperkt te houden wordt de recreatie gezoneerd.
- Er is een stad op zee, die oude mijnbouwplatforms verbindt en die stroom via windmolens krijgt.
- De kleinschalige visserij neemt toe evenals het hoogwaardige toerisme langs de kust. Het laatste gebeurt op locaties die daarvoor zijn ingericht. Katwijk, bijvoorbeeld, bouwt buitendijks een vissers- en jachthaven. Kleinschalige vissers verkopen hun vangsten in de havens.
- Er zijn veel schone stranden met wijde uitzichten. Voor de kust ligt een eilandenreeks. Elk eiland heeft een eigen karakter met bijzondere architectuur en voor elk wat wils.
- Er wordt veel voorlichting en informatie gegeven, gericht op recreanten en degenen die beroepsmatig met de zee te maken hebben. Er is veel foto-, film- en voorlichtingsmateriaal, vergelijkbaar met Ecomare. Op scholen wordt eveneens veel aandacht aan de Noordzee besteed.

Ideeën voor streefbeeld tijdens de workshop

In het streefbeeld Beleefbare Natuur is er een groot scala aan activiteiten die op, in of aan zee kunnen worden gedaan. Door de diversiteit en de zonering is er voor elk wat wils. Bewoners van de kust genieten van het uitzicht en kunnen de zon in de zee zien zakken. Dagjesmensen bezoeken de stranden en de duinen. Liefhebbers van cultureel erfgoed bezoeken de vissersdorpen en –havens en doen mee aan de vlaggetjesdagen. Passanten ervaren de zee door naar Engeland te varen of er overheen te vliegen. Thrill-seekers doen onder andere aan kitesurfen aan de kust. Zoekers van rust en ruimte vinden grote open ruimten op open zee. Liefhebbers van eco-wilderness bezoeken een natuurpark in de Waddenzee. Soortenjagers doen mee aan zeesafari's. En er komen vaste vormen van verblijf en verblijfsrecreatie op zee, zoals boorplatforms en hotels op zee.

In dit streefbeeld komen er allerlei soorten bij, zoals de 'big five on sea' (onder andere walvissen, dolfinen en haaien). Nederland specialiseert zich binnen het noordoosten van de Atlantische Oceaan op bijzondere soorten. Op platforms, eilanden op zee en aan de hoog dynamische kust ontstaat nieuwe natuur bijvoorbeeld in de vorm van koraalriffen en vogelkolonies. Hier tegenover staat dat er ook soorten verdwijnen. Omdat er overal recreatieve activiteiten plaatsvinden, komen storingsgevoelige soorten, zoals de zwarte zee-eend, onder druk te staan.

De relaties van de zeenatuur met andere gebruiksfuncties blijven voornamelijk beperkt tot recreatie en veiligheid (dynamische kust). Met andere functies zijn er veel minder relaties. In de kustzone komen de meeste verschillende gebruiksfuncties voor. De onderstaande kaart geeft hiervan een overzicht. Omdat er veel dingen mogelijk moeten zijn in de kustzone is er veel versnippering, maar door de zonering kan er ook rust en ruimte ervaren worden.

De meeste fricties tussen natuur en andere gebruiksfuncties komen voor in de kustzone, omdat die het gemakkelijkst te bereiken is en het drukst bezocht wordt. In deze zone leidt recreatie bovendien tot hogere kosten voor de veiligheid, omdat hier bij de kustveiligheid rekening mee moet worden gehouden. Verder op zee treden er nauwelijks conflicten op.

Ideeën voor strategie tijdens de workshop

De hoofdrolspelers die dit streefbeeld zouden kunnen realiseren zijn het rijk, de kustprovincies en de kustgemeenten. Zij voeren gezamenlijk de regie. Private ondernemingen zijn eveneens belangrijk, omdat zij een belangrijk deel van de belevingsaspecten invul-

len. Verder zijn er maatschappelijke groepen die invloed uitoefenen op de overheid, bijvoorbeeld rustzoekers die pleiten voor het instellen van rustgebieden.

Het rijk stelt kaders door voorwaarden te stellen aan het gebruik van de kust en de zee en door te zoneren. Het rijk speelt een belangrijke rol bij de realisering van een duurzame (ecologische) visserij. Zonering is nodig, omdat de activiteiten zichzelf niet reguleren. En regulering is een belangrijke voorwaarde voor de big five on sea en andere belevingsaspecten. Het rijk verstrekt ook subsidies als katalysator van private initiatieven. Er is veel sprake van publiekprivate samenwerking. Verder zorgt het rijk ervoor dat er ontwerpen worden gemaakt die de belevingswaarde vergroten. Tot slot zorgt het voor natuur- en milieueducatie en organiseert het maatschappelijke debatten om te bepalen welke activiteiten waar kunnen plaatsvinden. Dit beleid wordt met de andere Noordzeelanden afgestemd.

Synergie treedt vooral op in het kustgebied, waar de meest verschillende gebruiksfuncties voorkomen. Wel is er een conflict tussen de natuur, die rust behoeft, en de andere gebruiksfuncties. Daarnaast treden conflicten op doordat sommige activiteiten strijdig zijn, bijvoorbeeld het spotten van de big five on sea dat de rust voor deze diersoorten verstoort.

Over het algemeen geldt hoe verder op zee, hoe lastiger het streefbeeld te realiseren is. De kosten worden dan hoger en de internationale afstemming moeilijker. Vogelkolonies op platforms dicht bij de kust zijn goed te realiseren en natuur- en milieueducatie op verboden eveneens.

Bij het laag dynamische scenario is dit streefbeeld vrij gemakkelijk te realiseren, omdat er dan een relatief sterke overheid is die goed de regie kan voeren, bijvoorbeeld door te zoneren. Bovendien heeft de overheid bij dit scenario betrekkelijk veel geld beschikbaar.

Bij het hoog dynamische scenario is het streefbeeld moeilijker te bereiken, omdat de overheid dan een minder grote rol speelt. Het wordt dan moeilijk voor het rijk om de noodzakelijke regie te voeren. Daarnaast heeft het rijk dan minder geld beschikbaar. Hier staat tegenover dat er meer geld vanuit de markt beschikbaar komt, waardoor de duurdere voorzieningen, zoals hotels op zee, beter te realiseren zijn.

Reacties tijdens presentatie

Na de presentatie van de uitkomsten door de subgroep gaven de andere deelnemers de volgende reacties:

- Het zoneren van de gebruiksfuncties gaat vanzelf.
- Bij dit streefbeeld horen ook rustgebieden, waaronder gebieden die gekocht worden (vergelijk Natuurmonumenten)
- De vraag is of de veronderstelling dat de overheid in het hoog dynamische scenario een zwakke rol speelt klopt.
- Er moet rekening worden gehouden met de economische dynamiek in beide omgevingsscenario's en met marktpartijen die dingen organiseren.
- Bij het hoog dynamische scenario zijn er veel bedrijven die activiteiten en voorzieningen aanbieden. Bij het laag dynamische scenario is dit veel minder het geval.

5.4 Vitale natuur

Streefbeeld voor landnatuur

De uitdaging waarop 'Vitale natuur' een antwoord geeft is dat de biodiversiteit achteruit blijft gaan. Het richtinggevende principe van het streefbeeld is dat vooral inheemse natuur die vanuit Europees perspectief interessant is beschermd en ontwikkeld wordt. In 2040 zijn er in ons land veel grootschalige natuurgebieden en landschapselementen. De natuurgebieden zijn groot genoeg voor duurzame populaties en natuurlijke processen. De

begrenzings van deze gebieden hangen sterk samen met de onderliggende watersystemen. De belangrijkste natuur is verbonden met de kust, de rivieren en de stuwwallen (Veluwe). Verschillende natuurgebieden in ons land zijn verbonden met die in de buurlanden en vormen (klimaat)corridors. Mede hierdoor zijn enkele verdwenen soorten, waaronder de wisent, weer teruggekeerd. Rivieren en beken kunnen voor een groot deel meanderen en verschillende zoet-zoutgradiënten zijn hersteld. Er is weinig verweving van natuur met andere functies. Medegebruik van natuur is namelijk alleen mogelijk voor zover dat niet ten koste van de biodiversiteit gaat. Sommige (delen van) natuurgebieden zijn vrijgesteld van menselijk gebruik.

Ideeën voor streefbeeld voor zeenatuur via internetomgeving

De deelnemers hebben via de internetomgeving de onderstaande ideeën geleverd voor de invulling van het streefbeeld voor de zeenatuur:

- Door vrijwel onbelemmerde morfologische bewegingen en een rijk voedselweb is er een omvangrijk en zichtbaar dierenleven met vrijheid van bewegen. Er zijn gezonde visbestanden, zowel commerciële als niet- commerciële, grote populaties bruinvissen. Ook langlevende diersoorten, zoals haaien en roggen, komen voor. Nederland is een gastland voor het zeedierenleven, maar ook een initiator van natuurherstel elders. De levende zee speelt een cruciale rol bij het klimaattherstel.
- Er zijn grote gebieden langs de kust en op zee waar plaats is voor natuurlijke processen, zoals duingroei en sluffers. Ook zijn er veel natuurlijke zoet-zoutovergangen en ecologische verbindingen. Op sommige plekken wordt de natuur door de mens geholpen. Zo ontstaan er oesterbanken op ongestoorde stenenvelden en veenbanken.
- De Noordzee wordt op de eerste plaats als een natuurgebied gezien. Het gebruik ervan is daaraan ondergeschikt en kan alleen plaatsvinden voor zover de natuur er geen last van heeft. Er is sprake van integrale planning gebaseerd op de ecosysteembenadering, waarbij ook wordt gezocht naar medegebruik van de natuur. Er is veel draagvlak voor en kennis van natuur en natuurlijke processen.
- Er wordt een netwerk van beschermde gebieden ingesteld, waaronder marine protected area's en strand- en duinreservaten. Met elkaar vormen zij de ecologische hoofdstructuur op zee. In de beschermde gebieden zijn sommige activiteiten, zoals windenergie en bodemberoerende visserij, niet toegestaan en worden andere activiteiten, zoals ecotoerisme, gereguleerd. Tijdens kwetsbare perioden zijn deze gebieden gesloten. Het gebruik om de beschermde gebieden heen is eveneens gereguleerd. Zo worden scheepvaartroutes om de marine protected areas heen geleid. Buiten de beschermingsgebieden worden activiteiten zoals (duurzame) visserij en recreatie en toerisme, met het oog op natuurbehoud en -herstel gezondeerd. Dit wordt goed afgesproken met de diverse gebruikers van de zee en de kust. Ook worden er in dit verband internationale afspraken gemaakt.

Ideeën voor streefbeeld tijdens de workshop

In Vitale Natuur is de Noordzee een onbelemmerd en weerbaar natuurlijk systeem met veel duurzame populaties en voldoende veerkracht om calamiteiten op te vangen. Er komen veel zeezoogdieren voor, zoals zeehonden en bruinvissen, die er onbelemmerd kunnen trekken. Er leven ook veel grote vissen die ook oud worden, zoals roggen en haaien (indicatorsoorten). Dit gaat wel ten koste van andere soorten, zoals de schol.

Er is een grote variëteit aan structuren, ook driedimensionale. Schone kerkhoven voor afgedankte windmolens en andere objecten leveren hard substraat op, waarop oesters en andere schelpdieren groeien. Daarnaast zijn er ook dieren die driedimensionale structuren vormen, zoals sabelariariffen en hydrolietpoliepen. Het natuurlijke en weerbare systeem kan bestaan doordat de voorwaarden ervoor, zoals grote oppervlakten aan ongestoorde bodem, aanwezig zijn.

Er komen meer en meer natuurlijke zoet-zoutovergangen. Deze overgangen komen vooral voor waar nu de polders zijn of een groot verloop is. Deze zoet-zoutovergangen

zijn grootschalig (zie onderstaande kaart). De zee wordt naar het land toe uitgebreid. De Randstad is een soort eiland geworden. En het Groene Hart is voor een groot deel verzilt. In reactie hierop zijn veel boeren van land- naar zeebouw overgestapt. Zij telen andere gewassen of gaan over op viskweek.

Bij dit streefbeeld is de internationale component erg belangrijk. Vogels en vissen laten zich niet door landsgrenzen hinderen. Het sedimentensysteem is ook internationaal. Verder speelt het internationale beleid een belangrijke rol, zowel het visserij- als het natuurbeleid.

Er zijn verschillende relaties tussen de natuur en de andere gebruiksfuncties op zee. Er zijn vooral relaties met windenergie (windmolenparken waarin niet gevestigd mag worden en geen schepen mogen komen), met visserij (bodemberoerende visserij wordt verboden, andere vormen van visserij worden beperkt), met aquacultuur, met recreatie en eventueel met de scheepvaart. Het is echter onbekend wat de impact van de scheepvaart op de natuur is. De bovenstaande kaart geeft weer op welke locaties in de Noordzee de verschillende gebruiksfuncties zich bevinden.

In het streefbeeld komen er allerlei soorten bij, maar er zijn ook die verminderen. Soorten zoals roggen, sterns, noordkrompen, sabelariariffen en zandkokerworm komen steeds meer voor. Maar soort zoals schollen, die door andere soorten gegeten worden, en meeuwen die deels van de bijvangst van de visserij leven, komen minder voor.

Ideeën voor strategie tijdens de workshop

De belangrijkste hoofdrolspelers die dit streefbeeld zouden kunnen realiseren zijn: de overheden (nationaal en internationaal), de visserij (duurzaam vissen), de retailers (alleen duurzame vis vragen), de kustbeheerders, de zandwinners en de energiebedrijven.

De Europese Unie legt beperkingen en zelfs verboden op aan de bodemberoerende visserij. De rijksoverheid voert de centrale regie en schept de juiste condities. Dit doet zij door de Noordzee te zoneren, zodat er ruimte wordt gecreëerd voor de natuur. Hierbij worden geen piketpalen geslagen, maar wordt ruimte voor natuurlijke dynamiek gecreëerd. Door de juiste voorwaarden te scheppen reguleert het gebruik zich als het ware vanzelf. Via monitoring ziet de overheid er op toe dat het daadwerkelijke gebruik niet strijdig is met het bedoelde gebruik.

Het rijk laat ook allerlei fysieke ingrepen uitvoeren. Zo worden er windmolens geplaatst op plekken waar oorspronkelijk hard substraat lag, zodat er weer hard substraat terugkomt. Daarnaast wordt er ontpolderd om viskweek buiten de Noordzee mogelijk te maken. Verder worden er via dynamische kustbescherming zoet-zoutovergangen gerealiseerd. Zandwinning gebeurt voortaan via een gesloten systeem.

In dit streefbeeld treedt synergie op doordat het vitale natuur oplevert die ook een grote belevingswaarde heeft. Door ontpoldering met het oog op zeebouw krijgt de voedselvoorziening in regio's waarin de landbouw economisch achterop raakt weer een perspectief. En er is sprake van een natuurlijke manier van kustbescherming. Conflicten ontstaan er vooral met de visserij door het verbieden van de bodemberoerende visserij. Daarnaast levert het ontpolderen conflicten op met boeren en burgers, die geen land aan de zee willen afstaan.

Een onderdeel van het streefbeeld dat relatief gemakkelijk bereikt kan worden is de regulering van de visserij. De zoet-zoutovergangen zijn veel moeilijker te realiseren.

Bij het laag dynamische scenario zijn er meer kansen voor aquacultuur op het land en voor zoet-zoutovergangen. Bij dit scenario treedt de overheid namelijk meer sturend op en is er ook sprake van een sterke internationale regelgeving voor visserij en natuur.

Bij het hoog dynamische scenario zijn er minder kansen op zoet-zoutovergangen. De overheid treedt meer regulerend op en laat meer aan de markt over. Er is hierbij meer sprake van zelfregulering, waarbij de overheid de randvoorwaarden stelt. Bij dit scenario zijn er meer kansen op technologische doorbraken, zoals nieuwe vangstechnieken en schonere boortechnieken.

Reacties tijdens presentatie

Tijdens de presentatie van de uitkomsten gaven de deelnemers de volgende reacties:

- Het streefbeeld lijkt veel op Functionele Natuur en Beleefbare Natuur. Het mag wel wat extremer worden ingevuld.
- De vraag is hoe natuurlijk het is als afgeschreven objecten hard substraat opleveren. Bovendien gaat het maar om kleine plekken op zee.
- De vraag is of het laten staan van verouderde windmolens overeenkomt met het streefbeeld. Het idee is dat de natuur een handje wordt geholpen.

6 Beleidsrelevantie

Na de presentatie van de streefbeelden gaf Ton IJlstra van het Ministerie van LNV een reactie op de uitkomsten van de workshop. Hij vindt workshops zoals deze erg inspirerend. Hij vindt het vooral stimulerend om met elkaar in de toekomst te kijken. Toen Ton nog bij de Hoofddirectie Water van het Ministerie van V&W werkte werd er vaak aan visieontwikkeling gedaan. Het scenariodenken werd hierbij gebruikt om meer open te staan voor nieuwe gezichtspunten en nieuwe opties. Tegenwoordig gebeurt dit jammer genoeg veel minder. Daarom was dit een dag die hij zichzelf gunde.

De vraag is wat zeenatuur precies is en wat de effecten van het menselijke optreden daarop zijn. Volgens Ton is de natuur het integrerende kader voor alles wat mensen doen. Deze gedachte geeft een enorme bevrijding, want het gaat nu niet meer om de vraag wat de effecten van ons handelen op de natuur zijn. Het gaat om de omgekeerde vraag, namelijk als wij nog gebruik van de natuur kunnen maken, dan kan de natuur dat kennelijk hebben.

Ton ziet een dominante trend in de maatschappij, die onduurzaam gebruik van de natuur steeds minder accepteert. Daarom verwacht hij dat er in 2040 geen onduurzaam gebruik meer zal zijn. Een aantal problemen waar we nu mee te maken hebben zal over tien of twintig jaar zijn opgelost. Nieuwe technologieën spelen hierbij een voorname rol, bijvoorbeeld de toepassing van nieuwe vangstechnieken door de visserij. De opgave is groot en er bestaat nog geen beeld van hoe de visserij er dan uitziet. Maar het gaat er vooral om dat er een proces in gang wordt gezet dat er toe leidt dat alle betrokkenen (overheden, private partijen en natuur- en milieuorganisaties) zeggen: 'Zo kan het wel'.

Opvallend is dat bij de beleidsscenario's die zijn gepresenteerd nogal sterk is gerede-neerd vanuit wat we vandaag de dag meemaken. Er is bijvoorbeeld veel gesproken over beschermde gebieden. Hoewel Ton een voorstander is van deze gebieden verwacht hij dat ze in 2040 niet meer nodig zullen zijn, omdat het gebruik van de Noordzee (vooral de visserij) voldoende duurzaam is geworden. Bij het bedenken van de mogelijke situaties over dertig jaar is het belangrijk de last van het heden los te laten en zich de vraag te stellen hoe het anders zou kunnen zijn. Daarvoor is het belangrijk om je mentaal naar 2040 te verplaatsen en je dan de vraag te stellen wat er veranderd is ten opzichte van 2010.

Tijdens de workshop heeft niemand gezegd dat de rol van de overheid groter gaat worden. We hebben dus allemaal het idee dat de overheid de komende decennia een kleinere rol gaat spelen. Volgens Ton zijn we daar ook aan toe. De meeste politieke partijen denken er eveneens zo over. De marges van de politiek zijn namelijk niet zo groot. Veranderingen vinden plaats door kleine verschuivingen. De overheden zitten aan de randen van wat zij nog kunnen behappen, zowel op het niveau van de capaciteit als op het niveau van de kwaliteit. Er komen waarschijnlijk geen grote hoeveelheden ambtenaren meer bij. En dat is maar goed ook. Veel ontwikkelingen zijn zo complex geworden dat het de vraag is of de overheid ze wel kan managen.

Als Ton gevraagd zou worden om geld in te zetten op een van de scenario's, dan zou hij dat op geen van de vier doen. Het is namelijk duidelijk dat geen van de scenario's gerealiseerd zal worden. Waarschijnlijk wordt er een compromis (een 'grijze muisscenario') gerealiseerd, waarin ieder wel een beetje zijn ding terugvindt.

De aansluiting van de NVK bij de lopende beleidsprocessen is belangrijk. Er zijn op dit moment niet zoveel beleidsprocessen waar de NVK op kan aansluiten. De Kaderrichtlijn Marien (KRM) is in dit verband relevant. Als de uitkomsten zijn bijgewerkt en getoetst, dan zouden zij hieraan een bijdrage kunnen leveren. Degenen die aan dit beleidstraject werken moeten leren om breder naar het watervraagstuk te kijken, ook vanuit natuur, vooral waar het gaat om de vraag wat we willen bereiken. Daarnaast zou er bij het ener-

giebeleid aangesloten kunnen worden. Het GLB is volgens Ton minder geschikt, omdat de herzieningen daarvan veel meer op de korte termijn zijn gericht. Voor het NVK-team is het de kunst om dit soort beleidstrajecten te identificeren en er relaties mee aan te knopen.

Tot slot stelt Ton voor om in 2040 een terugkomdag te organiseren. Hij zal er dan als 86-jarige bij zijn. Een paar van de deelnemers zal dan nog werken. Het is interessant om je een voorstelling te maken van de mogelijke situaties in 2040, maar het is ook goed om het te relativieren.

7 Vervolg op workshop

Rijk van Oostenbrugge heeft de workshop afgesloten. Hij bedankte de deelnemers hartelijk voor hun aanwezigheid en voor hun interessante bijdragen. De workshop had een dubbele doelstelling. De eerste was om veel ideeën te genereren voor de beleidsscenario's over zeenatuur. Deze doelstelling is zeker geslaagd. De tweede was om de deelnemers materiaal mee te geven dat zij in hun omgeving zouden kunnen gebruiken. Rijk wil graag concretere afspraken maken over de beleidsprocessen waar de Natuurverkenning aan kan bijdragen.

Van de workshop wordt een verslag gemaakt. Dat zal aan alle deelnemers worden toegezonden. Op basis van het verslag en die van de workshops over landnatuur gaat het NVK-team de verschillende scenario-onderdelen verder uitwerken. Daarnaast zal er in het najaar een tweede workshop over zeenatuur worden georganiseerd. Tijdens deze workshop kunnen de deelnemers reageren op de uitwerking en de onderbouwing van de ideeën die vandaag zijn geleverd. Daarnaast zullen er ideeën worden gegenereerd over de boodschappen voor het beleid dat gericht is op zeenatuur. Verder wil het team eind van dit jaar een tastbaar product opleveren: de conceptversie van het hoofdrapport. De deelnemers krijgen deze toegezonden en de gelegenheid om er commentaar op te leveren.

Bijlage Deelnemers (nog laten checken door Simone)

Lilian van den Aarsen, Ministerie van V&W
Sytske van den Akker, Stichting De Noordzee
Eric Arends, SSE Renewables
Hanneke van den Berge, Wintershall Noordzee BV
Waldo Broeksma, Rijkswaterstaat
Robert Jan Croonen, Ministerie van LNV
Ed Dammers, PBL
Petra Damsma, Rijkswaterstaat
Wouter Dirks, Van Oord
Petra van Egmond, PBL
Floris Groenendijk, IMARES
Mariska Harte, Rijkswaterstaat
Floor Heinis, Heinis Waterbeheer & Ecologie
Jaap Hennekeij, Visned
Arjen van Hinsberg, PBL
Daan D'Hoore, Gaz de France
Anton van Hoorn, PBL
Ton IJlstra, Ministerie van LNV
Jannemarie de Jonge, Wing
Simone Mink, Wing
Godfried van Moorsel, Ecosub
Arjan Nienhuis, Nienhuis Landschapsarchitectuur
Hans Nieuwenhuis, Ministerie van LNV
Rijk van Oostenbrugge, PBL
Yvette Osinga, Greenpeace
Ellen Raadschelders, Rijkswaterstaat
Christine Röckmann, IMARES
Harm Schoten, Vogelbescherming
Cora Seip, Productschap Vis
Barbara Sterk, Wing
Aart Tacoma, Nogepa
Wim van Urk, Ministerie van V&W
Janneke Vader, PBL
Keimpe Wieringa, PBL
Wim Wiersinga, IMARES
Ane Wiersma, Deltares
Pim de Wit, Havenbedrijf Rotterdam
Rick Wortelboer, PBL